

## 1960'LARDA SERMAYENİN YENİ DÜZEN ARAYIŞI: EKONOMİK VE SOSYAL ETÜDLER KONFERANS HEYETİ

Gökhan DEMİR\*  
Derya KÖMÜRCÜ\*\*

### ÖZET

1960'lar Türkiye'sinde yeni bir sermaye birikim stratejisi hayata geçirilirken ulusal burjuvazi içinde de bu sürece müdahale etme çabaları ortaya çıkmıştır. Özellikle ithal ikameci sanayi sektörlerini elinde bulunduran büyük holding sermayesi planlı kalkınma ve korumacılığa açıkça destek verirken, kurduğu çeşitli örgütler ve düşünce kuruluşlarıyla siyasal iktidarı ve karar alıcıları etkilemeye çalışmıştır. Bu bağlamda Ekonomik ve Sosyal Etüdlere Konferans Heyeti, sermayenin yeni oluşan düzene müdahale etme çabasının bir ürünü olarak kurulmuştur. Konferans Heyeti aracılığıyla üretilen bilgi ve projeler; yerli burjuvazinin belirli bir kesiminin devlet-sermaye-emek arasındaki tarihsel uzlaşmaya dayalı ulusal kalkınmacı bir ittifaka olan desteğini de açıkça ortaya koymaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Konferans Heyeti, Türkiye, İthal İkameci Sanayileşme, Kalkınmacılık, Sermaye, Düşünce Kuruluşu.

### ABSTRACT

#### IN SEARCH OF A NEW ORDER: ECONOMIC AND SOCIAL STUDIES CONFERENCE BOARD

In the 1960s, national bourgeoisie have been an influential actor of the passage to a new capital accumulation regime. Big bourgeoisie that control the basic sectors of import substitution industries, have supported the idea of planned development and protectionism and tried to influence the political power and policy makers by establishing various institutions and think-tanks. In this context, the Economic and Social Studies Conference Board is an outcome of such attempts. Knowledge and projects provided by the Conference Board demonstrate the support that industrial capitalists have given to the alliance between the state, labour and capital.

**Keywords:** Conference Board, Turkey, Import Substitution Industrialization, Developmentalism, Capital, Think-tank.

\* Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü (gokhandemir11@gmail.com)

\*\* Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü (deryakomurcu@gmail.com)

## Giriş

1960'lar Türkiye açısından yeni bir dönemi simgeler. Bu dönemde yeni bir sermaye birikim modeli hayata geçirilmiş, sanayi burjuvazisi oluşmaya başlamış ve devlet aktif bir rol üstlenerek planlı kalkınma ve ithal ikameci sanayileşme doğrultusunda iktisadi yaşamın temel parametrelerini yönlendirmiştir (Ercan ve Tuna, 2006).

27 Mayıs darbesi sonrasında şekillenen ve 1961 Anayasası'yla ana hatları çizilen bu yeni döneme yön verme mücadelesi içinde toplumun farklı kesimlerinden olduğu gibi sermaye içinden de çeşitli çabalar ortaya çıktı. Döneme damgasını vuran kalkınma ve planlamanın nasıl olması gerektiğine, devletin üstleneceği role, nasıl bir toplum yapısının ortaya çıkması gerektiğine dair sermaye de örgütlenerek sözünü söylemeye çalıştı. 1950'de Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin (TOBB) kurulmasını (Tuna, 2009) 1994 yılında Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'na (TESEV) dönüşen Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti'nin 1961'de kurulması izledi. Daha sonra İstanbul Ticaret Odası ve İstanbul Sanayi Odası'nın ortak girişimiyle 1965 yılında İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV) kuruldu. İşadamları arasındaki bu örgütlenme faaliyetlerinin zirvesi ise 1971 yılında Türk Sanayici ve İşadamları Derneği'nin (TÜSİAD) kurulması oldu.

Ekonominin yeni bir sermaye birikim stratejisi doğrultusunda yeniden yapılandırıldığı 27 Mayıs darbesi sonrası dönemde sermaye de, söz konusu kurumlar aracılığıyla konferanslar düzenleyerek, toplantılar organize ederek, raporlar hazırlayarak, kamuoyuna ve hükümete öneriler sunarak ithal ikameci sanayileşmenin, planlı kalkınmanın veya sermaye birikim sürecinin 'sıhhatli' işlemesi için gereken bilgiyi "tedarik etmeye" çalıştı. Bu sermaye birikim sürecini yöneten Devlet Planlama Teşkilatı, Maliye Bakanlığı gibi devletin formal kurumsal birliği içinde yer alan birimlere ek olarak, sermaye örgütlenmeleri de politika yapımcılarla kurdukları yakın ilişkilerden ötürü ürettikleri bilgiyle sürece müdahil oldu. Sermaye birikim sürecinin yapısal dinamiklerinin değişmeye başladığı, bu sürecin yürütücü öznesi sınıfların yeniden pozisyon aldığı 1960'lı yıllarda toplumsal ilişkilere yön verme, toplumsal değişimin yönünü belirleme çabasıyla üretilen bilginin içeriği, ulusal kalkınma ve sanayileşmeyle özdeşleştirilen sermaye çıkarlarını meşru kılan bir dil aracılığıyla kuruldu (Tezcek ve Ercan, 2010: 109; Tezcek, 2009: 363-364; 2010: 131-132).

Bu çerçevede değerlendirildiğinde, dönemin güçlü sermaye gruplarının kurulan Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti'nin kuruluş süreci ve

hedeflerinin incelemesi, 1960'larda ortaya çıkan yeni birikim düzeni açısından sermayenin belirli bir fraksiyonunun devletten ne tür beklentiler içinde olduğunu ve zamanın ruhuna uygun şekilde nasıl bir Türkiye tasavvur ettiğini görmek açısından önemli görünmektedir. Konferans Heyeti, 1960'ların siyasal, ekonomik ve toplumsal gelişmelerinin şekillendirdiği bir stratejik bağlam içinde, karar alıcılar üzerinde doğrudan etkisi olan çalışmalar yaparak, bir düşünce kuruluşu olmanın ötesinde dönemin iktidar bloğu içindeki tartışmalarda etkin bir rol oynamıştır. Bu doğrultuda bu makalede öncelikle 1960'larda ortaya çıkan yeni düzenin yapısal bir analizi yapılacaktır; Konferans Heyeti'nin içinde ortaya çıktığı ve bir anlamda aktif müdahalede bulunarak şekillendirdiği stratejik bağlamın özellikleri ortaya konacaktır; daha sonra Konferans Heyeti'nin kuruluşu ve temel yaklaşımları, dönemin önde gelen işadamlarının yeni modele yaklaşımı üzerinden analiz edilecektir.

### **Demokrat Parti Döneminin Mirası**

1960'lar boyunca "yeni Türkiye"ye yön veren temel unsurlardan biri ithal ikâmecî sanayileşme stratejisi ve ona bağlı olarak şekillenen üretim ilişkileri olmuştur. Bununla birlikte 27 Mayıs askeri darbesinin ardından oluşan rejimin, yeni bir sanayileşme stratejisine geçiş, sermaye birikimi ve bölüşüm ilişkilerinde radikal bir kopuşa denk düştüğünü söylemek mümkün değildir. Aksine 1960'larda yürürlüğe konan stratejinin nüveleri, kendisini liberal iktisat politikalarıyla tanımlayan Demokrat Parti (DP) iktidarının son döneminde dahi açıkça gözlemlenmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte uluslararası konjoktüre paralel bir biçimde şekillenmeye başlayan liberalleşme süreci DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte somut politikalara dönüşmüştür. Özellikle ilk DP hükümeti döneminde planlamadan ısrarla kaçınan, devlet yatırımları ve teşvikler yoluyla özel sermayeyi destekleyen, öncelikli olarak tarım sektörünün gelişmesini hedefleyen bir iktisat politikası benimsenmiştir. Bu politikaya göre devletin ekonomiyi kontrol eden etkinlikleri sınırlandırılması, özel teşebbüsün gelişmesi için destek sağlanması, yabancı sermaye girişi ve dış yardımları garanti altına alacak düzenlemeler yapılması hedeflenmektedir (Eroğul, 1990).

1950-1953 arası dönemdeki ekonomik gelişmeler DP stratejisini destekler doğrultuda gerçekleşti. DP'nin tarımsal gelişme ve çiftçiyi desteklemeye yönelik politikaları, Marshall yardımları, Kore Savaşı ve uygun iklim koşulları gibi olumlu etkileri olan unsurlar sayesinde ülke ekonomisine bir ivme kazandırdı. Bu dönemde ekonomi % 11-13 arasında değişen oranlarda büyüdü (Zürcher, 1993: 253; Ahmad,

1995: 165). Ancak bu noktada, söz konusu büyümede devletin hâlâ asli aktör olarak önemli bir pay sahibi olduğu görülmektedir. Çiftçilere ucuz kredi sağlanması ve tarım ürünlerinin fiyatlarının Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) aracılığıyla yapay bir biçimde yüksek tutulması yoluyla tarım sektörü ve ticaret burjuvazisine önemli boyutlarda bir gelir transferi gerçekleştiriliyordu. Bu dönemde –yabancı yatırımları kolaylaştırmak amacıyla çıkarılan kanuna rağmen– toplam yatırımlar içindeki devlet payı yüzde 40 ila 50 arasında değişiyordu. Bu yatırımların yöneldiği alanlar ise ağırlıklı olarak yol yapımı, inşaat sanayi ve tarım sanayi idi (Zürcher, 1993: 235).

Öte yandan tarımda makineleşmeyle birlikte köylü ve toprak sahipleri arasındaki üretim ilişkileri de değişmeye başladı. Sonuçta altyapı yatırımları sayesinde ulusal bir pazarın oluşması ve tarımdaki makineleşme, ticaret burjuvazisi ve piyasaya yönelik üretim yapan büyük toprak sahiplerini en avantajlı gruplar haline getirdi. Buna karşın özellikle 1950’lerin ikinci yarısından itibaren bozulan ekonomik dengelerin de etkisiyle sanayi burjuvazisinin DP’nin uyguladığı iktisat politikalarına yönelik hoşnutsuzluğu su yüzüne çıkmaya başladı.

1954’ten 27 Mayıs darbesine kadar uzanan dönemde DP hükümeti, liberal bir dış ticaret rejimi içinde dış dengelerin sağlanamayacağını kavramış, bu nedenle dış ticareti kontrol altına alacak politikaları yürürlüğe koymuştur. Fakat ticaret açıkları yine de ortadan kalkmamış, hatta müzminleşmiştir. Ayrıca bu dönemde, geniş kamu kesiminin destekleyici özelliği ön plana çıkarılmış ve özel sermaye birikimini destekleyecek biçimde işlemesi sağlanmıştır. Böylelikle kamu ile özel sektörün işlevsel bir bütünlük içinde eklemlendiği bir ekonomik yapı ortaya çıkmıştır (Boratav, 2000: 348-349).

Aynı dönem, ucuz tarım kredisi politikası, tarımsal ürünlere uygulanan dev teşvikler ve çiftçilerin fiilen vergiden muaf tutulmaları sayesinde zengin bir çiftçiler sınıfı yaratmış ve kırsal kesime dinamizm getirmiştir. Bu kırsal refah, tüketimi hızlandırmış ve ekonominin karşılayamayacağı bir talep patlamasını beraberinde getirmiştir. Gıda maddesi fiyatlarındaki ani artış ve bütün ekonomiyi sarsan bir enflasyon trendinin oluşması, neredeyse nüfusun bütün kesimlerini, ama özellikle memurları, subayları ve işçileri kapsayan sabit maaşlıları ve ücretlileri olumsuz bir biçimde etkilemiştir (Ahmad, 1995: 166).

Büyüme hızının düşmesi, artan enflasyon ve ithalatın devamını sağlayacak döviz ihtiyacının karşılanamaması DP hükümetinin 1954 yılından itibaren ekonomi alanında karşı karşıya kaldığı en büyük zorluklardı. Bu noktada DP’nin iç pazarı, özellikle kırsal kesimi avantajlı kılan popülist politikalara devam etmek ile dış

piyasalarla eklenilebilmek için daha fazla serbestleşme arasında bir seçim yapması gerekiyordu. Tüm zorluklarına rağmen DP hükümeti ekonominin daha da serbestleşmesine yönelik politikaları yürürlüğe koymaktan kaçındı. IMF gibi uluslararası finans kuruluşlarının, Türkiye'nin dünya kapitalist sistemine eklenmesi için zorunlu olduğuna inandıkları yüksek yapay fiyatlar ve destekleme alımları ile ithalat ve ihracata getirilen kısıtlamaların sona erdirilmesi ile devalüasyona gidilmesi gibi önerilerine direnen DP hükümeti daha korumacı ve kapalı bir ekonomi anlayışına yöneldi. Devalüasyondan ısrarla kaçınan, Milli Koruma Kanunu'yla fiyatları kontrol altında tutmaya çalışan hükümet, 1958 yılına gelindiğinde dış kredilere o kadar muhtaç hale gelmişti ki, sonunda IMF reçetesini uygulamayı kabul etti (Zürcher, 1993: 240; Boratav, 2000: 349). Ancak 27 Mayıs 1960'ta gerçekleşen askeri darbenin ardından Türkiye siyasal alanda olduğu kadar ekonomik alanda da yeni bir düzene yöneldi.

### **Yeni Bir Modele Doğru**

1960 askeri darbesini takip eden dönemdeki ekonomi politikalarını anlamak açısından anahtar sözcük planlama kavramıdır. 1950'lerin aksine 1960'lar ve 1970'ler planlama kavramının ön plana çıktığı, buna paralel olarak devletin bölüşüm ilişkileri üzerindeki rolünün daha da belirginleştiği bir dönemdir. 1963 yılından başlanarak yürürlüğe konan ve 1980 yılına dek Türkiye ekonomisine yön veren dört adet kalkınma planının en belirgin ortak özelliği sanayileşmeye öncelik vermeleridir. Bu planların temelini ise ithal ikâmecî sanayileşme stratejisi oluşturmaktadır (Milor, 1990).

Kepenek'e göre "sanayileşmeye öncelik verilmesi, ekonomik gelişmede sanayileşmenin diğer faaliyetlerden daha fazla önemsendiğini, sanayinin nitelik yönünden diğerlerinden farklı olduğunu ve gelişmenin ancak bu yoldan gerçekleştirilebileceğini temel alan anlayışın sonucudur" (1983: 1777-1778). Bu anlayış, aynı zamanda Batı demokrasilerinde görülen türden bir toplumsal yapının gelişimini de öngörür. Aynı öngörü, aşağıda ayrıntılı bir biçimde ele alınan ve Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti adı altında faaliyet yürüten bir grup önde gelen işadamları açısından da geçerlidir. Buna göre sanayileşmeye paralel olarak işçi sınıfı gelişecek, sistem bu sınıfın yeni siyasal ve toplumsal taleplerine yanıt vermek durumunda kalacaktır. Aksi takdirde çatışma kaçınılmaz olacaktır.

İthal ikâmecî sanayileşme, öncelikle dayanıklı ve dayanıksız tüketim mallarının yurt içinde yerli burjuvazi tarafından üretilmesine dayalı bir sanayileşme anlayışını temsil eder. Buna göre söz konusu malların üretiminde kullanılan

hammadde ve sermaye malları ithalat yoluyla ülkeye getirilmekte, bu da ciddi bir dışa bağımlılık ve döviz ihtiyacı yaratmaktadır. İç pazara yönelik üretim ve yabancı sanayilerden kaynaklanacak rekabeti önlemeye yönelik koruma tedbirleri, ihracatın gelişmesinin önündeki en önemli nedenler olarak belirirken, oldukça büyük bir döviz sıkıntısına da yol açmıştır. İç pazarda artan talebi karşılamak üzere sürekli artması gereken tüketim mallarının tam kapasiteyle üretilebilmesi için gerekli hammaddelerin ithal edilmesi, ithalat için de güçlü bir döviz rezervi gerekmektedir. Döviz sıkıntısı ortaya çıktığında, bunun doğrudan üretim ve istihdam üzerinde çok ciddi yansımaları olmaktadır (Boratav, 1984; Keyder, 1984; Savran, 2010).

Bu çerçevede devlet, hem KİT'ler aracılığıyla yerli sanayiye girdi üreten ara malları sağlayarak, hem de sınırlı miktardaki döviz krediler yoluyla belli sektörlerle tahsis ederek sermaye birikimi ve bölüşüm ilişkileri üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Miktar kısıtlamaları, gümrük ve benzeri vergiler, kotalar, yasaklar, içe dönük, korumacı bir dış ticaret politikasını ortaya koymaktadır. Mamul mal ithalatına yüksek gümrükler konurken, aynı malı üretmek için gerekli olan girdilerin daha düşük oranda vergilendirilmesi, iç pazara yönelik üretim yapan sanayiciyi avantajlı kılmakta ve korumayı artırmaktadır (Sönmez, 1992: 11). Bu dönemde devletin üstlendiği bu rolün, Konferans Heyeti'nin kurucusu Nejat Eczacıbaşı gibi sermayedarlar tarafından da savunulduğu görülmektedir (Eczacıbaşı, 1998).

İç pazarın genişlemesine, ülke içi üretim yapan sermayenin korunmasına dayalı bir büyüme stratejisi olan ithal ikameci sanayileşme, esas olarak Türkiye'ye özgü bir gelişme olmanın ötesinde, İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan kapitalist genişleme sürecinin bir sonucuydu. Kabaca 1945-1973 aralığı olarak kabul edilen bu döneme Eric Hobsbawm Altın Çağ adını verip Felaket Çağı ile Toprak Kayması Çağı arasına yerleştirmektedir. Bu dönemde gelişmiş kapitalist toplumsal formasyonlarda refah devleti, sosyal devlet uygulamaları geçerliyken, geç-kapitalistleşen toplumsal düzenlerde ise ithal ikameci sanayileşmeye dayalı kalkınmacı devlet uygulamaları görülmektedir (Hobsbawm, 1996).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Atlantik Fordizmi (ABD, Kanada, Kuzeybatı Avrupa, Avustralya ve Yeni Zelanda) ile bütünleşmiş olarak yükselen kapitalist ekonomilerde gelişen devlet biçimi olan Keynesyen ulusal refah devleti, dünya ekonomisi içinde belirli ekonomik ve politik bir mekânda sermaye birikiminin tarihsel olarak özgül evresine tekabül eden tarihsel olarak özgül bir politik rejimdir (Jessop, 2002: 2, 55-80; 2005: 304-310). Bu dönemde meydana gelen uluslararası sosyo-politik gelişmeleri müteakip ortaya çıkan ve 1970'lerin sonuna doğru dağılmaya başlayan siyasi, kültürel ve sosyo-ekonomik pratikler bütününe içeren

refah devleti, devlet, emek ve sermaye arasındaki uzlaşmaya dayanmaktadır (Özkazanç, 2007: 16, Esping-Andersen, 1990). Bu uzlaşma, sınıf çatışmasını sınırlama ve yatıştırma, emek ve sermaye arasındaki asimetrik iktidar ilişkisini dengelemeye ve böylece refah devleti öncesinin tahripkâr mücadele ve çelişkileri aşmaya çalışmanın bir ifadesidir. Başka bir deyişle bu model, savaş sonrası dönem boyunca toplumsal çelişkilerin siyasi bir çözümü olarak gündeme gelmiştir (Offe, 1981: 219).

Bu anlamda Türkiye’de 1960’larda hayata geçirilen model, merkez kapitalist ülkelerdeki genişleme süreciyle belirli bir eklenme ve tamamlamaya tekabül etmektedir. Bu modelde devlet aktif biçimde rol üstlenerek hayata geçirdiği yatırım ve teşvik programları aracılığıyla yerli sermayeyi korumakta ve geliştirmektedir. Yerli sermayeyi teşvik etmek, koruma politikalarından yararlanmasını sağlamak dünya kapitalizmiyle entegrasyonun önünde bir engel oluşturmamakta; bilakis bu işbölümü, dünya ekonomisi hiyerarşisiyle uyumlu bir biçimde gerçekleşmektedir. Bu sermaye birikim modelinde iktidar, sosyo-politik olarak kamu bürokrasisi, sermaye, işçiler ve köylülük arasındaki dengeye dayalı ve popülist olarak tarif edilecek bir bölüşüm politikasını hayata geçirmiştir. Ülke içinde kalkınmacı ittifaklar aracılığıyla bir yandan toplumsal sınıflar arasında denge yaratılmış, diğer yandan ise, ücret gibi maddi tavizler ve sendikalaşma-sosyal güvenlik sistemi aracılığıyla işçi sınıfının siyasi sistemle bütünleşmesine katkı sağlanmıştır (Gülalp, 1993: 36-37; 1983; Keyder, 1998: 316; Boratav, 2003: 125; 1983).

Keyder’e göre 1960’larda temel bölünme, “bir yanda şehirlerdeki ve köylerdeki küçük burjuvazi, küçük sermaye ve ticaret burjuvazisi ile öte yanda sanayi burjuvazisi arasında”dır. “... sanayi burjuvazisinin uluslararası bağlantılarıyla birlikte gelişmesi birikim sürecinin artık devlet tarafından düzenlenmesini gerek”irmektedir (1989: 118). Bu çerçevede şekillenen yeni birikim modelinin ayrıt edici iki unsuru “kıt iktisadi kaynakların –özellikle döviz ve kredinin– politik mekanizmalarla tahsisi ve hem toplumsal yumuşama sağlamak hem de bir iç pazar yaratıp devam ettirmek amaçlarıyla gelirin yeniden bölüşüleceği vaadi”dir (Keyder, 1989: 121).

Bölüşüm ilişkileri açısından değerlendirildiğinde, ithal ikâmecî sanayileşme stratejisi, egemen iktidar bloğunu oluşturan sanayi burjuvazisi, ticaret burjuvazisi ve büyük toprak sahiplerinin yanı sıra geniş halk kesimlerinin rızasını sağlayacak bir modeli de beraberinde getiriyordu. Bu model, geniş halk kesimlerinin kısa vadeli çıkarlarını, egemen bloğun uzun vadeli çıkarlarıyla çatışmadığı süreçte gerçekleştirme potansiyeline sahipti. Her şeyden önce ithal ikâmesine dayalı, iç

pazar için tüketim malları üreten yerli bir sanayinin gelişme koşulu, geniş halk kesimlerinin bu ürünlere talebinin olması ve ortaya çıkan iç pazarın dinamizminin sürdürülebilmesiydi. Bu yüzden gerek işçi ve memur ücretleri, gerekse tarımdaki küçük üreticilerin gelirleri, sanayici için bir maliyet unsuru olmanın yanında talep unsuru olma özelliğini de taşıyordu (Sönmez, 1992: 16).

## **Siyasal ve Toplumsal Bağlam**

Toplumsal boyutu itibariyle ithal ikâmecî sanayileşme stratejisini karakterize eden temel özelliklerden biri, gelirin yeniden bölüşümü vaadidir. Bu vaat, Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) 1950'lerin sonunda şekillenmeye başlamış olan sosyal adaletçi söylemiyle örtüştüğü gibi, parti ideolojisinin halkçılık ve devletçilik ayaklarından kaynağını alan korporatist anlayışını da desteklemektedir (Parla ve Davison, 2004). Toplumsal sınıflar arasında çıkar çatışmaları göz ardı edilmekte, popülist politikaların da yardımıyla bir uzlaşma sağlanmakta ve bir bütün olarak ulusal kalkınma hedefi öne çıkarılmaktadır.

Yeniden bölüşüm vaadi CHP içerisinde 1960 öncesinde ortaya çıkmış olsa da, somut bir içerik kazanması için ihtiyaç duyduğu ideolojik ortam ve toplumsal taban 1960'larla birlikte oluşmuştur. Yeniden bölüşüm vaadinin ortaya çıkışı, tıkanan bir sermaye birikimi modeli karşısında egemen sınıfların yeni bir birikim modelinin bileşeni olmasının ötesinde bir temele sahiptir. Bu temel Türkiye'nin 1950'lerin sonu ve 1960'ların başında yaşadığı sosyo-ekonomik dönüşümle doğrudan ilişkilidir. Başka bir deyişle, ithal ikâmecî modelin bir bileşeni olarak gündeme gelen gelirin toplumun geniş kesimlerine transferi, yalnızca iç pazar yaratmanın gereği değil, aynı zamanda yeni toplumsal sınıf ve grupların yükselen taleplerinin bir ürünüdür.

1950'li yıllarla birlikte başlayan toplumsal dönüşüm, Türkiye'de siyasetin niteliğinin değişimini de beraberinde getirdi. Bu değişimin kökeninde, temelini göç olgusunun oluşturduğu ve sanayileşme ekseninde gelişen yepyeni bir süreçle birlikte yeni toplumsal sınıf ve grupların toplumsal ve siyasal aktörler olarak sahneye çıkması yatıyordu. Yeni toplumsal sınıf ve gruplar ve bunların taleplerini örgütlü bir biçimde dile getirmelerine olanak tanıyan hukuki çerçeve, 1960 öncesinde olmayan bir şeyi, ideolojik siyaseti gündeme getirdi.

Çok partili siyasal yaşamın ilk on beş yılı boyunca siyasal partiler kendilerini ideolojik bir temel üzerinden tanımlamaktan ısrarla kaçındılar. Karpat'ın (1996: 310-311) gözlemine göre;



“Türk siyasi partileri 1961’e kadar belli bir sosyal sınıfı temsil etmez, nazari olarak, bütün milleti temsil etmek hedefini güderlerdi. Bu sebeple, bir sınıf temeli üzerine kurulmuş olan küçük siyasi partileri hoşnutsuzlukla karşılarlar. Bundan dolayı Türkiye’deki bütün siyasi partiler, muhafazakâr, gelenekçi fikirleri temsil eden orta yolcu partilerdir. (...) Türkiye’de mevcut büyük siyasi partilerin programlarının hepsi, devletçilik bir yana bırakılırsa herhangi bir belli iktisadi ve sosyal teoriye dayanmazlardı. Parti programlarında bazen sosyal ve iktisadi meselelere yer verilse bile bu, iktisadi ve sosyal meseleler hakkında farklı bir görüşten çok, her çeşit insanı partiye çekmek için programın şeklen genişletilmesinden ibarettir”.

Buna karşın 27 Mayıs darbesini takip eden süreçte siyasal yapı yeniden şekillenirken, iktisadi ve toplumsal sorunlar siyasal söylemin önemli bir kısmını oluşturmaya başlamıştı. Bu durumda siyasal partiler de kendilerini ideolojik açıdan daha net bir biçimde ifade etme gereği duydular. 1961 Anayasası, Türkiye siyasetinde yeni meselelerin gündem oluşturmasında önemli rol oynadı. Yeni anayasaya damgasını vuran kavram “sosyal devlet”ti. Ayrıca anayasaya temel hak ve özgürlükleri genişleten, güçlendiren, çoğulcu bir toplum yapısı öngören bir anlayış hâkimdi.

1961 Anayasası’nın 2. maddesi Türkiye Cumhuriyeti’ni insan haklarına dayanan, milli, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olarak tanımlamaktadır (Armağan 2007: 366). Anayasa’nın temel ilkesi, “insan hak ve hürriyetlerini, milli dayanışmayı, sosyal adaleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmeyi ve teminat altına almayı mümkün kılacak demokratik hukuk devletini bütün hukuki ve sosyal temelleriyle kurmak”tır (Armağan 2007: 365). Yeni Anayasa, siyasal partilerin demokratik rejim açısından vazgeçilmez önemine yaptığı vurgunun (md. 56) yanı sıra düşünce, basın, toplanma, dernek ve sendika kurma özgürlüklerini geniş tutan yapısıyla özgürlükçü ve çoğulcu bir demokrasi anlayışını ortaya koymuştur (Soysal ve Sağlam, 1983: 28-42).

Öte yandan 1961 Anayasası, ulusal kalkınmacı modelin toplumsal sınıflar arasındaki belirli düzeyde bir uzlaşmaya dayanan anlayışına paralel olarak sosyal politika alanında da cumhuriyet tarihinde daha önce görülmemiş açılımlar getirmiş, emekçileri önemli haklarla donatmış, dahası devleti belirli ödevleri yerine getirmekle yükümlü kılmıştır. Örneğin Anayasa’nın 40. maddesine göre “devlet, özel teşebbüslerin milli iktisadın gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürümesini, güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak tedbirleri” almakla yükümlüdür. Dahası,

“İktisadî ve sosyal hayat, adalete, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık

haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacıyla düzenlenir. İktisadî, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek; bu maksatla, millî tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planlarını yapmak Devletin ödevidir” (Armağan, 2007: 380).

1961 Anayasası'nın öngördüğü sosyal devlet, ulusal kalkınmacılık ideolojisi ve ithal ikâmecî sanayileşme modeliyle tam uyum içindedir. Anayasa, devleti sadece gelirin adil bir biçimde yeniden paylaşılması ve böylelikle her bireye asgari bir yaşam düzeyi sunulmasını sağlamakla yükümlü kılmamakta, aynı zamanda bir bütün olarak ülkenin hızla kalkınması için gerekli önlemleri alma göreviyle donatmaktadır. Bu doğrultuda devlet, iktisadi ve sosyal yapıda temel değişiklikler yapmakla yükümlüdür (Soysal ve Sağlam, 1983: 35).

Doğaldır ki 1961 Anayasası'nın bu tür bir içeriğe sahip olmasında Anayasa hazırlayıcıların tercihlerinin yanında çeşitli yapısal unsurların da etkisi vardır. 1950'den itibaren tarımsal üretim ilişkilerinin değişmeye başlaması, tarımda makineleşme, inşa edilen yollarla birlikte kırsal alanla kentlerin birbirine bağlanması, son derece hızlı bir biçimde artan kırdan kente göç, yeni sanayilerin ortaya çıkması gibi faktörler 1960'lara girerken Türkiye'nin toplumsal yapısını da radikal bir dönüşüme uğratmıştır.

Keyder'e göre, İkinci Dünya Savaşı sırasında Müslüman burjuvazinin elinde oluşan birikim, 1950'lerle birlikte sadece ticaret değil, üretim alanında da kullanılmaya başlanmıştır (1998: 314). Ayrıca 1950'lerin başından itibaren gözlemlenmeye başlanan ve bu on yılın ortalarına doğru gittikçe hızlanan kentleşme ve gecekondulaşma olguları da kentsel ekonominin ve onunla birlikte sanayinin gelişiminde etkili olmuştur.

“Daha önceden, özellikle inşaat mevsiminde, kentlere belli oranda mevsimlik göç hep olurdu; tarımda makineleşmeyle birlikte göçmenler sadece hasat zamanı köyelerine döner oldular ve bu da yarı-kalıcı bir kentleşme süreci yarattı. Gecekondu kent sanayine sadece ucuz ve büyüyen işgücü sağlamakla kalmadı, aynı zamanda talep kaynağı da ortaya çıkararak iç pazarın en kalitesiz tüketim maddeleri için bile gelişeceği konusunda güvence yarattı. Sert korumacı önlemler sayesinde Türk sanayii, sermaye gereksinimi ya da ürünlerin pazarda kabul görmesi açısından önemli sorunlarla karşılaşmaksızın pürüzsüz bir büyüme yoluna girdi” (Keyder, 1998: 315).

1950'den itibaren kentsel nüfusla kırsal nüfus arasındaki uçurum hızla kapanmaya başlamıştır. 1950 yılında kentlerde yalnızca 5 milyonun biraz üzerinde

bir nüfus yaşarken, 1965 yılında bu rakam ikiye katlanarak 10 milyonun üzerine çıkmıştır. Oransal olarak da 1950’de % 75 gibi ezici bir ağırlığa sahip olan kırsal kesim, 1965’te % 65’e gerilemiştir (Keyder 1998: 325). Aynı dönemde kentleşmeye paralel olarak işçi sayısında da belirgin bir artış gözlemlenmiştir. 1950’de 373.961 olan iş yasası kapsamındaki işçi sayısı, 1960’ta 824.881’e, 1965’te 1.082.507’e çıkmıştır. Bu işçilerin 360.285’i, yani % 33.3’ü sendikalıdır (Işıklı, 1998: 351).

1961 Anayasası’nın 46. maddesi çalışanlar ve işçilere izin almaksızın sendika kurma ve bunlara üye olma hakkı tanımakta, dahası işçi niteliği taşımayan kamu hizmetlilerinin bu alandaki haklarının kanunla düzenlenmesi gerektiğini belirtmektedir. Toplu sözleşme ve grev hakkını konu alan 47. madde ise “işçiler, işverenlerle olan münasebetlerinde, iktisadî ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek amacıyla toplu sözleşme ve grev haklarına sahiptirler. Grev hakkının kullanılması ve istisnaları ve işverenlerin hakları kanunla düzenlenir” denmektedir (Armağan, 2007: 381). Nitekim 24 Temmuz 1963’te CHP-YTP-CKMP koalisyonu tarafından çıkarılan 274 sayılı Sendikalar Kanunu ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu’yla gerekli düzenlemeler yapılmış, çalışma yaşamı yeni sermaye birikim modelinin gereklerine uygun hale getirilmiştir.

İşçi sorunlarına ve sosyal adalet kavramına gösterilen bu ilginin temelinde genel bir kaygı yatmaktadır. 1960’lar hızlı kentleşme ve sanayileşmeye paralel olarak toplumsal bütün içindeki farklılaşmaları da beraberinde getirmişti. Dolayısıyla, bir anlamda, siyasal çatışma ve kitlesel sınıf mücadelesinin de ortaya çıkış koşulları olgunlaşmıştı. Gerek entelektüel düzeyde sosyalist fikirlerin kazandığı önem, gerekse Türkiye İşçi Partisi (TİP) gibi ilk defa belirli sınıflara karşı belirli sınıfların çıkarlarının savunuculuğunu yaparak özellikle gençler, aydınlar ve çalışanlar arasında destekçi bulan ve parlamentoya giren bir partinin varlığı, sosyal adalet meselesinin hükümetlerin gündemine gelmesinde etkili oldu.

Nitekim dönemin Çalışma Bakanı olarak Bülent Ecevit, Sendika ile Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt kanunlarını Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne (TBMM) sunarken yaptığı konuşmada, Türkiye’nin toplumsal yapısında yaşanmakta olan dönüşümü nasıl algıladığını da ortaya koymaktadır:

“Batı demokrasilerinin hemen hepsinde, bu kanunla Türk işçisine tanımak üzere bulunduğumuz haklar ancak uzun ve kanlı mücadeleler sonunda elde edilmiştir... Şu birkaç gün içinde bu hakları, bu tür mücadelelere gerek kalmaksızın Türk işçisine tanımak suretiyle toplum ve tarihe büyük bir hizmette bulunmuş olacağınız şüphesizdir... Batı ülkelerinde, tatbikat önden, kanunlar arkadan gelmiştir... Bizde önce kanun gelecek, tatbikat arkadan gelecektir” (Işıklı, 1998: 336).

Ecevit'in yaklaşımına benzer bir yaklaşımın dönemin sanayi burjuvazisine de hâkim olduğunu söylemek mümkündür. Devlet-sermaye-emek arasındaki uzlaşmaya dayalı ulusal kalkınmacı bir ittifakın oluşturulması düşüncesi, 1960'lerde sermayenin en azından belirli bir grubu tarafından açık bir biçimde benimsenmiş ve desteklenmiştir. Bu desteğin en belirgin şekilde gözlemlenebileceği iş dünyası faaliyetlerinin başında ise Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti'nin çalışmaları gelmektedir.

### **Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti'nin Kuruluşu**

27 Mayıs 1960 askeri darbesi ve 1961 Anayasası'nı izleyen dönem, sermaye için de yeni düzene uyum sağlama ve ona yön vermeye çalışma çabalarını içinde barındırır. Bu bağlamda 1961 yılında Nejat F. Eczacıbaşı öncülüğünde kurulan ve Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti'nin çalışmalarının incelenmesi, sermayenin en azından belirli bir fraksiyonunun 1960 sonrası Türkiye'ye dair stratejisini gözlemek açısından önemlidir.

İş dünyasından, üniversitelerden ve farklı kesimlerden tanınmış isimler, Türkiye'nin Batı'yla bütünleşmesini hızlandırmak için Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti adı altında bir araya gelmiştir. Konferans Heyeti, çeşitli yerlerde toplantılar, konferanslar, seminerler düzenleyerek ve bunları kitaplaştırarak 1960'lar ve 1970'ler boyunca Türkiye'nin düşünce hayatında etkili olmaya çalışmıştır.

Konferans Heyeti, 50 kişilik bir Danışma Kurulu ve 15 kişilik bir Yönetim Kurulu'yla yönetilmekteydi. Araştırma, konferans-seminer etkinlikleri ve yayın işleri için uzmanlardan kurulu komiteler oluşturulmuştu. Eczacıbaşı kuruluşun hiçbir zümre, çıkar grubu, siyasal parti ya da ideolojinin yolunda ve izinde olmadığını ısrarla dile getirir. Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, amacını çeşitli konulardaki seminer ve yayınlarıyla, düşünce yaşamındaki bu boşlukları, engelleri, yetersizlikleri bir ölçüde olsun gidermek, dünya deneyimlerini ülke kamuoyunun önüne getirmek, demokratik düzenin ve yeni anayasanın öngördüğü sosyal devlet anlayışına uygunluk içinde toplum refahını gerçekleştirmenin yollarını aramak olarak tarif eder.

Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti'nin kurucusu Nejat F. Eczacıbaşı (1913-1993), İzmir'de köklü bir aileden gelmektedir. Kimyager olan babasının bir eczanesi ve laboratuvarı bulunmaktaydı. Grubun kökeni, Süleyman Ferit Eczacıbaşı'nın İzmir'deki Şifa Eczanesi'ne dayanmaktadır. Aile çok zengin olmamakla beraber, Cumhuriyet'in kurucu kadrosundan kimselerle oldukça yakın

ilişkilere sahiptir; bunların başında da 1950 yılında, Cumhurbaşkanı olduktan sonra, İzmir'deki evlerinde Eczacıbaşıları ziyaret edecek denli yakın bir aile dostu olan Celal Bayar'ı saymak mümkündür.

Nejat Eczacıbaşı, çocukluğundan itibaren iyi bir eğitim almıştır. İzmir Amerikan Koleji ve İstanbul'da Robert Koleji okullarında lise eğitimi alır. 1932-1934 yıllarında Heidelberg Üniversitesi'ne gidip kimya eğitimi alır, daha sonra Amerika'ya Chicago Üniversitesi'ne gider ve sonra tekrar Almanya'ya dönerek Berlin Üniversitesi'nde kimya doktorasını tamamlar. 1939 yılında Türkiye'ye dönen Nejat Eczacıbaşı, girişimcilik faaliyetlerine 1940'larda İstanbul'da başlar. İlk girişimi İkinci Dünya Savaşı nedeniyle ithalatı durdurulan balık yağı ve bebek maması üretimi olmuştur. Bu dönemde balık yağı, bebek maması gibi savaş koşullarında ithali zorlaşan ürünleri küçük çapta üretir. Ayrıca ilkel yöntemlerle bazı ilaçlar üretmeye başlar. Eczacıbaşı'nın iş hayatındaki dönüm noktası 1950 yılında Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası'nın kurulmasının takip eden günlere rastlamaktadır. Banka'dan aldığı krediyle Levent'te Türkiye'nin ilk ilaç fabrikasını 23 Kasım 1952'de kurar. (Buğra, 2005: 128-131; Başar, 1964: 591; Eczacıbaşı, 1994; Ertuğ, 1998). TÜSİAD fikrinin doğduğu ilk günden başlayarak kuruluş çalışmalarının içinde bulunan ve bu çalışmalarda öncü rolü oynayan Eczacıbaşı, TÜSİAD'ın kurucularından ve çeşitli dönem yöneticilerindedir. 1971-1975, 1976-1977, 1978-1979 dönemlerinde TÜSİAD Yüksek İstişare Konseyi Başkanlık Divanı üyeliği, 1980-1981, 1982-1984, 1985 ve 1986 dönemlerinde ise TÜSİAD Başkanlığı yapmıştır.

Konferans Heyeti, Eczacıbaşı'nın önderliğinde 1966 yılından itibaren dernek olarak örgütlenmiştir (Resmi Gazete – 22.6.1966/12329). “Kamu yararına hizmet” etme iddiasındaki bu derneğin kurucu üyeleri: Nejat Eczacıbaşı (Fabrikatör), Behçet Osmanağaoğlu (Tüccar), Şeci Edin (İşletme Mühendisi), Vakur Versan (Profesör), Nuri Eren (Öğretmen), Robert W. Kerwin (İktisadi ve Kültürel Münasebetler Müdürü), Nezih Neyzi'dir (Öğretim Üyesi) (Tüzük, 1975: 14-15).

Din ve siyasetle uğraşmadığını tüzüğünde belirten Dernek amacını, “ekonomik ve sosyal alanlarda bilimsel araştırmalar yapmak, konferanslar ve seminerler düzenlemek, bu konularla ilgili yayınlar yaparak ekonomik ve sosyal sorunların açıkça ve serbest olarak tartışılabileceği bir forum yaratmak” olarak tanımlar (Tüzük, 1975: 5). Bu amacını gerçekleştirmek için yürüttüğü faaliyetleri ise şöyle tarif eder:

“Teorik ve pratik nitelikte çalışmalar yapmak, bilim adamlarından ve uzmanlardan oluşan komisyonlar kurmak, mesleki toplantılar, seminerler, tartışmalı konferanslar ve kongreler düzenlemek ve bu nitelikteki çalışmalara katılmak, amaçlarını gerçekleştirmek üzere yerli ve yabancı benzer kuruluşlarla işbirliği yapmak, olayların yurdun ekonomik ve sosyal hayatındaki etki ve sonuçları üzerinde incelemelerde bulunmak, anket ve sondajlar yapmak ve etüdler hazırlamak, çalışmaların sonuçlarını ülkeye ve bilime yararlı hale getirmek üzere uygun araçlarla yaymak, bilimsel araştırmaları teşvik için kurumlara ve kişilere yardımlarda bulunmak” (Tüzük, 1975: 5-6).

Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, 27 Mayıs darbesini ve 1961 Anayasası’nı izleyen dönemde sermayenin de yeni oluşan düzene müdahale etme çabasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Değişen düzeni çok iyi değerlendirmek, dünyanın geçirdiği benzer deneyimlerden yararlanmak gerektiğini dile getiren Eczacıbaşı, özel girişimin bu yeni ortamda ciddi, akılcı bir tutum takınarak kendini topluma olumlu biçimde kabul ettirebileceği çabasıyla hareket ettiğini ifade eder. Yeni koşullar altında iki büyük parti (Adalet Partisi ve CHP) karşısında özel girişimin bir kutuplaşma aracı sayılmamasını, özel girişimin demokrasinin doğal bir kurumu olduğunun kabul edilmesi beklentisini açıkça dile getirir (Eczacıbaşı, 1994: 1998).

Eczacıbaşı, darbe sonrası oluşan anayasa metni etrafında sermaye gruplarının esasen iki kampa ayrıldığını, bir grubun telaşlı, diğer grubunu ise kuşkulu olduğunu vurgular. Sermayenin bu iki grubunun ortaklaştığı nokta ise, özel kesimin ivedilikle örgütlenmesi zorunluluğuna inanmalarıdır. Savunulan bir eğilim, paranın kudretine, her şeyi çözeceğine güvenmekti, bu eğilimi savunanlar büyük paralarla mücadeleye girmeyi telkin ediyorlardı. Eczacıbaşı’nın kendisini dahil ettiği diğer eğilim ise ılımlı ve tarafsız kalmayı daha sağlıklı görmekteydi. Eczacıbaşı, sermaye çevreleri arasında yapılan toplantılarda görüş ayrılıkları sonucunda iki grubun ortaya çıktığını ve ılımlı yaklaşımı öngören kişilerle Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti’ni kurduklarını söyler (Eczacıbaşı, 1998: 236; 1999: 160).

Ülke için özlenen hedeflere hangi yöntemlerle ve nasıl ulaşılabileceği konusunda net bir yol ve stratejinin söz konusu olmadığını ifade eden Eczacıbaşı, aynı zamanda ülkenin yeni sosyal güçleri, siyasal iktidarı, üniversitesi, basını ve kamu kurumları arasında, çözüm yollarını elbirliğiyle tartışmak için hemen hiçbir ortak platform olmadığını da dile getirir. Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, işte, o ortamda bir ‘özgür tartışma forumu oluşturmak’ için kurulmuştur (Eczacıbaşı, 1998: 170-171).

Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, problemlerin ‘en sağlıklı çözüm’ yollarını açık bir forum tartışmasında aramaktadır. Kurum, tümüyle ‘tarafsız’ olma iddiasındadır; belirli düşüncelerin yayılması amacıyla çalışmadığını vurgular. Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti’nin tartışma platformu, Türkiye’nin ekonomik ve sosyal sorunlarına çözüm yolları araştırmak, sorunlarının bilimsel düzeyde tartışılmasını sağlamak için kurulmuş ve ‘tarafsız’ olmayı bir ana ilke olarak benimsemiştir. İlk seminer, 1962 yılında Sanayide Yatırım ve Sermaye Birikimi konusunda düzenlenmiştir (Eczacıbaşı, 1998: 106, 181).

### **Konferans Heyeti’nin Yeni Türkiye’si**

Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, yeni bir sermaye birikim stratejisinin tedricen hayata geçtiği 1961 sonrası dönemde doğmuştur. Demokrasi ve kalkınmanın birbirleriyle çelişen kavramlar olmadığı fikrinden hareket eden Eczacıbaşı’na göre, 1961 Anayasası’yla başlayan dönemde ortak özlem demokratik, planlı kalkınma yoluyla ileri bir sanayileşme düzeyine erişmektir. Amaç, yaratılan değeri daha adil bir biçimde bölüşmektir (Eczacıbaşı, 1998: 121, 170). Bu motivasyonlarla hareket eden Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti’nin ‘özlenen’ düzene (devlet-sermaye-emek arasındaki tarihsel uzlaşmaya dayalı ulusal kalkınmacı ittifak) erişmenin önündeki iktisadi ve toplumsal meseleleri incelemek, iktidara politika önerilerinde bulunmak kaygısıyla kurulan bir sermaye girişimi olduğu ifade edilebilir.

Eczacıbaşı, Konferans Heyeti’nin kurucularının, demokratik bir düzen için gerekli olan ortamın kurulması esnasında karşılaşılacak güçlüklerden ve ‘demokrasinin özgürlük havası’ndan yararlanarak ‘aşırı ideolojiler’ini topluma zorlamak isteyecek kimselerin ortaya çıkabileceğinden duydukları endişeyi açıkça dile getirmektedir. Dönemin en önemli siyasal figürlerinden Bülent Ecevit de *Ortanın Solu* adlı kitabında CHP’nin “ortanın solu” anlayışı sayesinde Türkiye’nin, Batı toplumlarında görülen sınıf çatışmaları ve siyasal gerginliklerden korunabileceğini öne sürerken Eczacıbaşı’na benzer bir analiz yapmaktadır: “... sanayileşmeye başlayan bir toplumda, işler oluruna bırakılırsa, özel sermaye birikimi öylesine tekelsizliğe yönelir, belirli ellerde toplanan servet öylesine büyür ki, sosyal adalet de, demokrasi de imkansızlaşır” (Ecevit, 1968: 17).

Ecevit, yükselen sol akımları Türkiye için bir tehlike olarak algılamaktadır. Kitabının ikinci bölümünü “Sol Basınçlar Altında Türkiye” olarak adlandıran Ecevit’e göre aşırı sol akımlar karşısında tek alternatif Türkiye’ye özgü bir sosyal demokrasidir (1968: 27). Ecevit’e göre 1960’lar Türkiye’si, hızlı sanayileşme ve

kentleşmeye bağlı olarak çok yoğun bir sosyo-ekonomik dönüşümden geçmektedir. Böyle bir ortamda sosyalist fikirler yayılmakta, yeni ortaya çıkan toplumsal gruplar ‘yabancı ideolojilerin etkisi’ altında kalmaktadır:

“Halkı adaletsizlikten, yoksulluktan, baskıdan kurtarıcı ve toplumu sosyal adalet içinde kalkındırıcı tedbirler alınmazsa, ezilen, yoksulluk çeken insanlarda birikecek isyan duyguları, kabarıp taşma noktasına varabilir. Sınaileşmeye başlamış toplumlarda bu tehlike daha da büyüktür. İşte o zaman, aşırı sol akımlar, bu isyan duygusunu, yıkıcı ve yaygın bir sel haline getirebilir. Ortanın solu, bu sele karşı en sağlam duvar, en etkili settir” (Ecevit, 1968: 21).

Eczacıbaşı da, Konferans Heyeti’ni oluşturmadaki temel motivasyonlarını, ‘özel çıkar kaygılarından uzak’, ‘köhnemiş görüşler’in etkisi altında bulunmayan ‘bağımsız düşünceli’ kimselerin bir araya gelmesi isteği olarak formüle eder. Etkisi altında kaldıklarını söylediği duyguyu, özgürlükleri ve toplum refahını gerçekleştirme heyecanı olarak tanımlar. Eczacıbaşı, hem çıkar zümrelerinin statükoculuğuna hem de denenmiş acı sonuç üretmekten başka bir sonuç vermeyen ‘özgürlüksüzlük’ sistemine karşı olduğunu ifade eder (Eczacıbaşı, 1998: 40).

Kuruluşun yönetim kadrosunun kompozisyonuna bakıldığında devlet, sermaye ve emek arasındaki dengeye dayanan ulusal kalkınmacı birikim stratejisinin gereği dönemin egemen sınıfının arzuladığı bir ittifakı yansıttığı rahatlıkla görülmektedir. Yönetim kadrosu, beşi devlet kurumları temsilcileri, beşi üniversite öğretim üyeleri, beşi de sermaye gruplarından seçilmekteydi. Üyelerin ‘nesnel’, kamusal bilinirliği olan figürler arasından kimseler olmasına özen gösterildi. Konferans Heyeti’nin kapsayıcı olduğu şu şekilde dile getirilmektedir: “Toplum yararını önde tutmayı bilen ve çalışmak isteyen her aydın Türk’e kapılar açıktır.” Konferans Heyeti açıktan dışarıda bıraktığı kesimi, özgürlük ve demokrasi içinde yaşama ve gelişme düzenini, yaklaşım ya da ideolojilerine uygun bulmayanlar olarak tanımlar. Araştırma ve çalışmalarda hiçbir zaman önyargılarla hareket etmemek, temel ilkelerden biridir. Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti’nin bir tek önyargısının toplumların özgürlüklerinden vazgeçerek mutluluğa erişemeyecekleri düşüncesi, demokratik düzen içinde kalkınma inancıdır (Eczacıbaşı, 1998: 41-42, 107, 113).

Demokratik düzen içinde planlı kalkınma stratejisini hayata geçiren 1960’lar Türkiye’inde her sektörü temsil eden ‘tarafsız’ bir kuruluşa gereksinim olduğu fikrinden hareket ettiklerini ifade eden Eczacıbaşı, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti’nin çeşitli seminerler, açık oturumlar, konferanslar, araştırmalar ve yayınlar yoluyla toplumun ekonomik ve sosyal sorunlarına bir açık forum ortamı



sunmak amacıyla kurulduğunu söylemektedir. Konferans Heyeti, ona göre, ülke sorunlarını taraf tutan bir anlayışın sınırlı açısından görmek düşüncesine itibar etmemektedir (Eczacıbaşı, 1998: 125). Düzenlenecek seminerler, konferanslar, sempozyumlar ve yaptırılacak bilimsel araştırmalar yoluyla, yurt içinde ve yurtdışında her alanın en yetkili isimlerinin katkıları sağlanacaktı. Böylece, görüşler ortaya konacak, çözümler için çeşitli alternatif yollar tartışılacak; başta devlet ve siyasal iktidar olmak üzere, bilim, ekonomi ve tüm kamuoyu kesimleri arasında sağlıklı bir diyalog oluşturulacaktı (Eczacıbaşı, 1998: 171).

Hiçbir görüşü temsil etmeme, sorunlara bilimsel, tarafsız, nesnel yaklaşımların rehberliğinde ülkenin sosyal ve ekonomik sorunları üstüne düzenlenen toplantılar aracılığıyla çözüm üretmek, tartışma, karar alıcılara yönelik somut siyasa önerilerini aktarmak Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti'nin fiili hedefiydi. Düzenledikleri yıllık konferanslara hükümet ve devlet aygıtından başbakan, bakan düzeyinden katılımlar söz konusudur. Seçilen tartışma konularına bakıldığında 1960'lı ve 1970'li yıllarda toplumsal-siyasal düzenin kendisini yeniden üretmesine, sermaye birikiminin, devletin ihtiyaçlarına dönük cevap üretme, söz söyleme kaygısı kendini göstermektedir.

Yapılan toplantılar şu temaları içermektedir: Dış ticaret, vergi, kamu maliyesi, iktisadi gelişme ve iktisadi gelişmenin sosyal boyutları, çalışma hayatı ve işçi-işveren ilişkileri, turizmin teşvik edilmesi, döviz sorunu, para politikası, inşaat sektörü, enerji (petrol) sorunu, nüfus meselesi, sanayileşme, Avrupa Topluluğu ile ilişkiler, ihracatı teşvik, tasarruf ve dış yardım, enflasyonla mücadele, istihdam ve işsizlik meselesi, bölgesel dengesizlikler, toprak reformu ve tarım sorunu, Ortadoğu ülkeleriyle iktisadi işbirliği, ülkenin iktisadi durumu üzerine analizler ve çözüm önerileri. Daha çeperde kalmakla beraber eğitim, 'Güneydoğu' sorunu, basın ve gazetecilik, insan hakları gibi konular üzerine de eğilmişlerdir.

1961 Anayasası ile yeni düzen oluşurken Eczacıbaşı'na göre toplumun üç önemli kesimi birbirinden tümüyle kopuktu: Devlet, özel girişime güvenmiyor, özel kesim de devlet otoritesinden korkuyor, üniversitelerdeki bilim insanları ise toplumdan ayrı yaşıyorlardı. Eczacıbaşı, ülkenin 'sağlıklı' gelişmesi için, toplumun tüm kurumlarının katıldığı açık bir forumun yaratılması gerektiği fikrinden hareket ederek sorunları uzlaşma içinde çözen bir diyalog ortamının yaratılması için üniversite, bürokrasi ve özel sektörün bir platform etrafında buluşması gereğine inandıklarını dile getirmektedir. Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti bu düşüncelerle doğdu. Konferans Heyeti, toplumun bu önemli üç kesimini bir araya getirme hedefiyle faaliyete geçmişti (Göğüş, 1999: 232; Eczacıbaşı, 1998: 236, 263; 1999: 161).

Uzun yıllar boyu Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti'nin yönetim kurulu üyeliği yapmış olan Nezih H. Neyzi'nin aktardığına göre, seminerlere kaynak sağlayabilmek amacıyla özel kesimden 1960'larda yılda 400.000 TL toplamak gerekiyordu. Nejat Eczacıbaşı'nın yardımlarıyla o kaynak toplanır ve kamu ve özel kesimden üst düzey yöneticilerle bilim adamlarının katıldığı üç hafta süren seminerler düzenlenir (Neyzi, 1999: 298).

Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, aslında ülkenin demokrasi ve karma ekonomi düzeni içinde kalkınmasında ortaya çıkan ve çıkacak kısa ve uzun süreli ekonomik ve sosyal sorunları incelemeye, araştırmaya yönelik faaliyetlerde bulunuyordu. Eczacıbaşı'na göre Konferans Heyeti, Türk ve yabancı bilim adamları arasında işbirliği sağlamaya, farklı ülkelerin deneyimlerini gözden geçirecek, teori ile uygulama arasında bir köprü kurmaya çalışacaktı (1999: 161).

Eczacıbaşı, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti'nin tümüyle bağımsız olacağını, anayasa ilkeleri dışında hiçbir siyasal ve ekonomik görüşün, baskı grubunun, doktrin ve ideolojinin savunucusu-sözcüsü olmayacağını, her kesimden, eğilimden bilim ve düşünce insanlarının ve karar alıcıların işbirliğini sağlamaya özen göstereceğini dile getirir. Böylece Konferans Heyeti, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal gerçeğini bulma ve onu geliştirme çabasının peşinden gidecektir (Eczacıbaşı, 1999: 160-163).

Konferans Heyeti, devlet-sermaye-emek arasında tarihsel bir uzlaşma çabası olarak tercüme edilebilecek bu çabalarıyla, Türkiye'de ilk kez sermaye, devlet, üniversite ve sendika yöneticilerini bir araya getiren bir kuruluştur. Konferans Heyeti'nin kuruluşunda darbe sonrası dönemde sermayeye siyasal iktidar ve geniş kamuoyu nezdinde itibar kazandırmak ve devlet-sermaye-aydınlar arasındaki karşılıklı güvensizliği ortadan kaldırmak ve bu üçlü arasında yeni bir ilişki tesis etmek çabaları belirleyici unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

Konferans Heyeti'nin kuruluşu, aynı zamanda Türkiye'de toplumda giderek bir karşılık bulmaya başlayan sosyalist fikirlere karşı geliştirilmiş bir tepkiydi. Konferans Heyeti projesiyle anti-komünizm stratejisiyle, özel girişimcilik felsefesinin gelişmesine katkıda bulunacak entelektüel bir ortamın hazırlanabilmesi için, işadamlarını, akademisyenleri ve hükümet yetkililerini bir araya getirmeyi hedeflemekteydi. Konferans Heyeti'nin kuruluşu, burjuvazinin bir sınıf olarak toplumsal konumunu sağlamlaştırmak amacıyla sonraları daha yoğun bir biçimde sürdürülecek olan çabaların öncülüğünü yapmıştır (Buğra, 2005: 131).

Eczacıbaşı, karma ekonomi, planlı kalkınma savunusu etrafında devlet-sermaye-aydınlar arasında tesis edilmesi arzulanan uyuma demokrasi adını vermekte, her bir birime bir takım görevler ve işlevler atfetmektedir. Buna göre, devlet otoritesi iktisadi yaşamı planlayan ve düzenleyen kurallar koyar, yatırımı teşvik eden ortamı hazırlar, adil bir vergi sistemi kurar ve bunların uygulanması için denetleme görevini yerine getirir. Özel sektöre düşen ise devletin hazırladığı altyapı içinde verimli biçimde çalışmaktır. Eczacıbaşı'nın 'özgür girişimin liderleri' dediği büyük sermaye temsilcilerine biçtiği görev, demokrasilerin özgür girişimden ayrı düşünülemeyeceğini topluma ve karar alıcılara anlatmaktır. Devlet otoritesinin ekonomik yaşamı düzenleyici görevini görmezden gelmek, gerçekleri tanımamak anlamına gelir. Özel kesimi istememek ise, bir güçler dengesi olan demokrasiyi istememektir. Çünkü ekonomik potansiyelin özel girişimin elinde bulunması, güçler dengesini sağlar. Aydınlarla düşen görev, insan yeteneklerine önem veren ve kişinin onuruna saygı gösteren çağdaş anlayışlara uygun özel girişimi ülkeye yerleştirmektir (Eczacıbaşı, 1998: 24-37, 56; 1964: 396). Eczacıbaşı'nın demokrasi formülü şöyledir: Devlet sağlıklı işleyen piyasanın kurallarını koyar ve onu denetler, özel girişim ise bu kurallara uyarak verimli biçimde faaliyet göstererek ve demokrasiyi ve demokratik düzeni korur.

Konferans Heyeti ve Eczacıbaşı'nın üzerine eğildiği dikkat çekici konulardan biri de ekonomik ve sosyal kalkınma veya iktisadi gelişme ve toplumsal düzen arasında ideal bir dengenin tutturulmasıdır. Eczacıbaşı, temel amaçlarını, demokrasi içinde sosyal adalete uygun, dengeli ve hızlı bir kalkınma olara formüle eder. Karma ekonomi düzeni içinde kalkınmanın iktisadi yönünü ekonominin hızını ve ritmini bozmadan toplumsal gerçekliğe uyumlu hale getirmek, bu iki birim arasındaki mesafenin açılmasının önüne geçmek görevi temelde aydınlarla havale edilir. Diğer bir deyişle, aydınlarla attığı görev ideal bir denge içinde toplumun kalkınmasını sağlamaktır (Eczacıbaşı, 1998: 34, 38-39, 109, 139; 1999: 164).

Eczacıbaşı, sosyalizmin bir yaşam tarzı olduğu iddiasını mütemadiyen dile getirir. Ona göre, samimi özel girişimciler ya da sosyalistler içinde yaşadıkları toplumun varoluşu bakımından hedeflerinde fark yoktur. Gerçek özel girişimciler, egoist ve sömürücü on dokuzuncu yüzyıl kapitalizmine sosyalistler kadar karşı olmuşlar; Batı demokrasisini özleyen sosyalistler de gerçek özel girişimciler kadar aşırı solcularla mücadele etmişlerdir. Demokratik sisteme inanan her ülkede, özel sektöre saygı gösterilmiştir. Sosyal adalet konusundaki hedef birliği, iki düşünceyi tedricen birbirine yakınlaştırmış; ortaya bugün pek 'muteber' olan bir 'karma ekonomi' düzeni çıkmıştır. Eczacıbaşı, bir adım daha ileri giderek, sosyal adaletin de iktisadi-toplumsal sistemle ilgili olmayan bir yaşam tarzı olduğunu ve buna ancak

verimli çalışmayla erişilebileceğini öne sürer (1998: 25-31; 1964: 394). Sosyalizmin toplum tasarımını pür ahlaki seçime indirgeyen, sosyal adaleti pratik politikayla, bölüşüm ilişkileriyle rabatası olmayan bir yaşam tarzı olarak tarif eden bu yaklaşım inceltilmiş bir anti-komünizmdir.

Savaş sonrası tesis edilen uluslararası düzende kapitalist birikimin altın yıllarının yaşandığı dönemde, sermayedarın özgürlük içinde ve demokratik düzenle kalkınmanın yolunun karma ekonomi olduğunu kabul etmesi gerektiğini dile getiren Eczacıbaşı özel girişimin ‘özlediği’ demokrat Türkiye’de kalkınmanın, devlet ile özel girişimin karşılıklı anlayış içerisinde yapacakları işbirliği ve iş bölümünden doğmasını beklemektedir (1998: 31; 1964: 396).

1960’lı yıllarda Konferans Heyeti, devletçilik, özel girişim, karma ekonomi konularında yürütülen tartışmalara da faaliyetleri çerçevesinde dahil olmuştur. Çağın gereği, çağdaş dünya retoriğiyle aslında savunulan refah devleti kapitalizmidir. Kalkınmanın iktisadi ve sosyal yönünü birleştirdiği öne sürülen karma ekonomi sisteminin yeni düzen olduğu dile getirilmektedir. Bu yeni düzenden özgürlükle devletin müdahalesini, planla girişim serbestliğini birleştirmesi beklenmektedir. Fakat bu birleştirme, devletçilik ve liberalizm arasında tesis edilen geçici bir koalisyon olarak anlaşılmaz. Karma ekonomiye dayanan yaklaşım, siyasal bir düzen, refah ve sosyal adalet ilkelerinin demokratik düzen içinde gerçekleşmesini isteyen bir yaşama biçimidir (Eczacıbaşı, 1998: 116). Sermayeye (özel teşebbüse) demokratik düzenin ayakta kalabilmesi için siyasal iktidara karşı iktisadi güçler dengesini sağlamak rolü biçilir (Eczacıbaşı, 1964: 396) ve ‘demokrasiyi benimseyen toplumumuzda’ ‘özel girişim’ de bu düzenin doğal ekonomik kolu olarak ele alınır (Eczacıbaşı, 1999: 262).

1967 yılında ülkenin ekonomik kalkınması ve karma ekonomi sisteminin sağlıklı bir yönde işleminde, İktisadi Devlet Kuruluşları’nın çok önemli bir yeri olduğuna inandığını dile getiren Eczacıbaşı (1998: 127), 1978 ve 1979 yıllarında bu kuruluşların siyasetçilerin elinden kurtarılması zorunluluğundan, sermaye piyasasına girmeleri ve halka açılmaları gereğinden söz ederek onları Türkiye’de ekonominin en büyük sorunu, maliyenin sırtındaki bir kambur olarak niteler (Eczacıbaşı, 1998: 66, 204). Bu dönüşüm ithal ikameci sermaye birikiminin yaşadığı krizle yakından ilgilidir.

Demokrasiden anlaşılan Keynesyen uzlaş, Ahmet Hamdi Başar’ın ifadesiyle sosyal kapitalizmdir (Başar, 1964). Türkiye’deki özellikle 1980’li yıllardan günümüze gelen akademik yazında ülkenin sorunlarını teşhis ve analiz ederken

başvurulan yaygın bir açıklama tarzı olan sistemik, yapısal sorunları siyasal partilere, beceriksiz, oy peşinde koşan politikacılara havale eden dil Eczacıbaşı'nda da görülmektedir. Özellikle 1960'lı yıllarda sermaye, kapitalist, kapitalizm sözcüklerini negatif, pejoratif çağrışımlarından arındırmak amacıyla özel girişim-teşebbüs, özel girişimci tamlamalarını kullanan Eczacıbaşı'na göre "Türkiye'nin bunalımını, sadece emperyalizm, kompradorluk, sömürü düzeni gibi sözlerle açıklamak olanaksızdır; Türkiye'nin hastalığı, bir tek sözle anlatılmak gerekirse, politikadır" (Eczacıbaşı, 1998: 201).

## Sonuç

27 Mayıs 1960 askeri darbesini takip eden süreçte ortaya çıkan yeni düzen siyasal düzlemde bireysel hak ve özgürlükler, hukukun üstünlüğü, anayasal devlet ve siyasal çoğulculuk üzerine kurulu bir liberal demokrasiye denk düşerken, ekonomik ve sosyal boyutu açısından planlamaya dayalı ulusal kalkınmacı bir bakış açısıyla kurgulanan bir sosyal devlete işaret ediyordu. Sosyal adalet ve sosyal güvenliğin tesis edilmesini öngören bu model, devlet, sermaye ve emek arasındaki uzlaşmayı esas alıyordu. İthal ikamesine dayanan sanayileşme sonucunda gerçekleşecek kalkınmanın sosyal adalet ilkesini de kapsamaması ve böylelikle toplumsal barışı sağlaması bekleniyordu.

Bu çerçevede yeni bir sermaye birikim stratejisi hayata geçirilirken sermaye içinde de bu sürece müdahale etme çabaları ortaya çıktı. Özellikle büyük şehirlerde konuşlanan ve ithal ikameci sanayi sektörlerini elinde bulunduran büyük holding sermayesi planlı kalkınma ve korumacılığa açıkça destek verirken, kurduğu çeşitli örgütler ve düşünce kuruluşlarıyla siyasal iktidarı ve karar alıcıları etkilemeye çalıştı. Dolayısıyla Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti'nin, bu dönemde sermayenin yeni oluşan düzene müdahale etme çabasının bir sonucu olarak ortaya çıktığını iddia etmek yanlış olmayacaktır.

İş dünyası içinde özel kesimin süratle örgütlenmesi gerektiği inancının bir sonucu olarak kurulan Konferans Heyeti, demokrasi ve kalkınmanın birbirleriyle çelişen kavramlar olmadığı fikrinden hareket eden işadamları, bürokratlar ve aydınları bir araya getirerek ülkenin geleceğine yön verecek fikirlerin üretilmesini sağlamaya çalışmıştır. Demokratik bir düzen ve planlı kalkınma yoluyla ulaşılabilecek ileri bir sanayileşme düzeyinin ortak hedef olarak benimsendiği kuruluş, yaratılan değerlerin sosyal adalet ilkesi esas alınarak bölüşülmesini de toplumsal barışın sağlanmasının önemli bir koşulu olarak görmüştür. Böylelikle devlet-sermaye-emek arasındaki tarihsel uzlaşmaya dayalı ulusal kalkınmacı bir ittifak oluşmuş olacak,

çatışmanın yerini yerli burjuvazi ile çalışan toplum kesimlerinin birlikte fayda sağladığı bir düzen ortaya çıkacaktır.

Nitekim her sektörü temsil eden ‘tarafsız’ bir kuruluş olma iddiasını ısrarla vurgulayan Konferans Heyeti’nin devlet kurumlarının temsilcileri, üniversite öğretim üyeleri ve sermaye gruplarından seçilen yönetim kadrosu, devlet, sermaye ve emek arasındaki dengeye dayanan bir ittifakı yansıtmaktadır. Bir yandan devlet ile özel sektör arasındaki güvensizliği ortadan kaldırmayı, diğer yandan aydınların toplumun gerçekliğinden kopukluğunu gidermeyi amaçlayan kuruluş, karar alıcılara yönelik somut politika önerileriyle de 1960’lar Türkiye’sine yön verenler üzerinde etkili olmaya çalışmıştır. Bu düzende devlet otoritesi iktisadi yaşamı planlayan ve düzenleyen kurallar koymakla, yatırımı teşvik eden ortamı hazırlayıp, adil bir vergi sistemi kurmak ve bunların uygulanması için denetleme görevini yerine getirmekle yükümlü iken; özel sektöre düşen, devletin hazırladığı altyapı içinde verimli biçimde çalışmaktır. Özgürlükle devletin müdahalesinin, planla girişim serbestliğinin bir arada var olması hedeflenmektedir.

Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti’ni incelenen dönem açısından önemli kılan bir diğer nokta ise, ülkenin karma ekonomi düzeni içinde kalkınması esnasında ortaya çıkmakta ve çıkacak olan ekonomik ve sosyal sorunlara özel olarak eğilmesidir. Dönemin yükselen siyasal figürü Bülent Ecevit’in de daha sonraları farklı biçimlerde formüle ettiği gibi Konferans Heyeti üzerinden görüşlerini şekillendiren büyük holding sermayesi de, sosyal adalet ilkesinin, siyasal aktörler olarak sahneye çıkan yeni toplumsal sınıf ve grupların düzen içinde tutulabilmesinin birincil koşulu olduğuna ikna olmuştur. Bu anlamda Konferans Heyeti’nin kuruluşu, aynı zamanda toplumda giderek karşılık bulmaya başlayan sosyalist fikirlere bir yanıt verme çabası olarak da değerlendirilmelidir.

Bununla birlikte, 1960’ların sonunda tarım sektörü ve ticaret burjuvazisinin ihracata dayanan kesimi, bürokrasi içinden bir grubun da desteğini alarak ulusal kalkınmacı korumacılığa karşı çıkmaya başlamıştır. Aynı süreçte küçük ve orta boy işletmeler olarak faaliyet yürüten Anadolu sermayesi de Necmettin Erbakan liderliğinde örgütlenerek Milli Nizam Partisi’ne (MNP) yönelmiştir. Dolayısıyla 1970’lerin başı, büyük sanayi burjuvazisinin ithal ikameci sanayileşmeyi savunduğu, büyük toprak sahiplerinin, ticaret burjuvazisinin, küçük ve orta boy sermayedarların ihracata yönelik sanayileşmeden yana tavır koyduğu ve iktidar bloğunda belirgin bir krize işaret eden bir dönem olmuştur. Kuşkusuz bu kriz, devlet-sermaye-emek üçlüsü arasında kurulması öngörülen tarihsel uzlaşmanın da sorgulanmasını beraberinde getirmiştir.

Özellikle 1970'lerin ikinci yarısında sermayenin kâr oranlarındaki düşüşle birlikte, bir yandan sermaye içi çelişkilerin keskinleşmesi, diğer yandan ithal ikâmeciliğe dayanan hegemonik projenin, sermayenin esas çıkarlarına zarar vermeksizin tâbi sınıfların rızasını kazanmak için verilen ödül ve ödünlerin artık devam ettirilememesine bağlı olarak Türkiye, ekonomik ve siyasal bir krizle karşı karşıya kalmıştır. 1977-1979 ekonomik krizinin derinleşmesi, enflasyonun artması, çalışanların reel ücretlerindeki gerileme ve Türkiye burjuvazisinin krizden çıkış için ithal ikâmeciliğin terk edilerek 'ihracata yönelik bir ekonomi politikası' geliştirilmesi doğrultusundaki fikri benimsemesini ve "24 Ocak Kararları"nın beraberinde getirmiştir (Sönmez, 1985: 47-53).

Sonuç olarak Konferans Heyeti'nin kuruluşu, burjuvazinin bir sınıf olarak toplumsal konumunu sağlamlaştırmak amacıyla sonraki yıllarda daha yoğun bir biçimde sürdürülecek olan çabaların öncülüğünü yapmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, Türkiye'de günümüze kadar uzanan sivil toplum ve demokrasi tartışmalarına egemen olan yaklaşımın temel argümanlarının süreç içinde Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti bünyesinde formüle edildiği ve 1990'ların ikinci yarısından itibaren TESEV çatısı altında önemli bir gündem maddesine dönüştüğü görülmektedir.

**KAYNAKÇA**

Ahmad, F. (1995), *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, (çev. Y. Alogan), İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Armağan, S. (2007), *En Son Değişiklikleriyle 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve 1876, 1921, 1924, 1961 Anayasalarımızın Doğru ve Eksiksiz Metinleri* (2. baskı), İstanbul: Çağrı Yayınları.

Başar, A. H. (1964), "Sosyal Kapitalizmin Öncülerini Tanıyalım: Nejat Eczacıbaşı", *Barış Dünyası*, 3(30), s. 590-592.

Boratav, K. (1983), "Türkiye'de Popülizm: 1962-76 Dönemi Üzerine Notlar", *Yapıt*, No. 1, s. 7-18.

Boratav, K. (1984), "Dünya Ekonomisi, Türkiye ve İktisat Politikaları", İ. Tekeli (der.), *Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım*, Ankara: Yurt Yayınları, s. 257-275.

Boratav, K. (2000), "İktisat Tarihi; 1908-1980", S. Akşin (der.), *Türkiye Tarihi 4: Bugünkü Türkiye 1908-1980* (6. baskı), İstanbul: Cem Yayınları, s. 297-380.

Boratav, K. (2003), *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, (7. baskı), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Buğra, A. (2005), *Devlet ve İşadamları*, (çev. F. Adaman), İstanbul: İletişim Yayınları.

*Cumhuriyet Ansiklopedisi 1941-1960*, Cilt 3 (3. baskı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.

Ecevit, B. (1968), *Ortanın Solu* (4. baskı), İstanbul: Tekin Yayınevi.

Eczacıbaşı, N. (1964), "Liberalizm-Sosyalizm Tartışmaları Neden Beyhudedir?", *Barış Dünyası*, 3(27), s. 392-396.

Eczacıbaşı, N. (1994), *İzlenimler, Umutlar*, İstanbul: Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları.



Eczacıbaşı, N. (1998), *Yeni Bir Türkiye, Yazı, Konuşma ve Söyleşilerinden Seçmeler*, İstanbul: Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları.

Eczacıbaşı, N. (1999), *Kuşaktan Kuşağa*, İstanbul: Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları.

*Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti Tüzüğü*, 1975.

Ercan, F. ve Ş. G. Tuna. (2006), “İç Burjuvazinin Gelişimi: 1960’lardan Günümüze Bakış”, İ. Akça, B. Ülman (der.), *İktisat, Siyaset, Devlet Üzerine Yazılar, Prof. Dr. Kemali Saybaşı’ya Armağan*, İstanbul: Bağlam Yayınevi, s. 141-172.

Eroğul, C. (1990), *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Ertuğ, C. (1998), *Sivil Toplum Lideri Dr. Nejat Eczacıbaşı*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Esping-Andersen, G. (1990) *The Three World of Welfare Capitalism*, Cambridge: Polity Press.

Göğüş, Z. (1999), “Bir ‘Aydın’ Olarak Dr. Nejat F. Eczacıbaşı ve Demokrasi”, *Dr. Nejat F. Eczacıbaşı için Yazılanlar*, İstanbul: Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, s. 231-232.

Gülalp, H. (1983), *Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri*, Ankara: Yurt Yayınları.

Gülalp, H. (1993), *Kapitalizm, Sınıflar ve Devlet*, İstanbul: Belge Yayınları.

Hobsbawm, E. J. (1996), *Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı* (çev. Y. Alagon), İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Işıklı, A. (1998), “Ücretli Emek ve Sendikalaşma”, I. C. Schick, E. A. Tonak (der.), *Geçiş Sürecinde Türkiye* (3. baskı), İstanbul: Belge Yayınları, s. 326-353.

Jessop, B. (2002), *The Future of the Capitalist State*, Londra: Polity Press.

Jessop, B. (2005), "Ulusal Ekonomi ve Ulusal Devletin Geleceğini Anlatılamak? Düzenlemenin Yeniden Haritalandırılması ve Yönetişimin Yeniden İcadı Üzerine Düşünceler", çev. A. M. Aytaç, *Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 301-342.

Karpat, K. (1996), *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul: Afa Yayınları.

Kepek, Y. (1983), "Türkiye'nin Sanayileşme Süreçleri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Cilt 7*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 1760-1796.

Keyder, Ç. (1984), "Kriz Üzerine Notlar", İ. Tekeli (der.), *Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım*, Ankara: Yurt Yayınları, s. 29-57.

Keyder, Ç. (1989), *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar* (çev. S. Tekay), İstanbul: İletişim Yayınları.

Keyder, Ç. (1998), "İktisadi Gelişme ve Bunalım: 1950-1980", I. C. Schick, E. A. Tonak (der.), *Geçiş Sürecinde Türkiye* (3. baskı), İstanbul: Belge Yayınları, s. 310-325.

Milor, V. (1990), "The Genesis of Planning in Turkey", *New Perspectives on Turkey* No. 4, s. 1-30.

Neyzi, N. H. (1999), "İşyönetimi ve Sosyal Sorumluluk Açısında Dr. Nejat F. Eczacıbaşı", *Dr. Nejat F. Eczacıbaşı için Yazılanlar*, İstanbul: Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, s. 296-300.

Offe, C. (1981), "Some Contradiction of the Modern Welfare State", *Praxis International* 1(3), s. 219-229.

Özkazanç, A. (2007), "Refah Devletinden Yeni Sağa: Siyasi İktidar Tarzında Dönüşümler", *Siyaset Sosyolojisi Yazıları*, Ankara: Dipnot Yayınları, s. 15-56.

Parla, T. ve Davison, A. (2004), *Corporatist Ideology in Kemalist Turkey: Progress or Order?* Syracuse, N.Y.: Syracuse University Press.

Savran, S. (2010), *Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri, Cilt I: 1908-1980*, İstanbul: Yordam Kitap.

Soysal, M. ve F. Sağlam. (1983), “Türkiye’de Anayasalar”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Cilt 1*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 28-42.

Sönmez, M. (1985), *Türkiye Ekonomisinde Bunalım; 24 Ocak Kararları ve Sonrası*, 3. Baskı, İstanbul: Belge Yayınları.

Sönmez, M. (1992), *1980’lerden 1990’lara ‘Dışa Açılan’ Türkiye Kapitalizmi*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Tezcek, Ö. (2009), “1980 Sonrasında Türkiye’de Düşünce Fabrikalarının Yapısal Değişimi: TEPAV Örneği”, *Praksis* No. 19, s. 363-384.

Tezcek, Ö. (2011), *Düşünce Fabrikaları: Sermayenin Harici Belleği*, İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.

Tezcek, Ö. ve F. Ercan. (2010), “Türkiye’de Kapitalizmin Güncel Analizine Yönelik Bir Deneme: Sınıf ve Elit Teorilerine Bütünsel Bakış”, A. R. Güngen, F. Ercan, Ö. Tezcek, Ö. Biçeri, Y. Özgün (der.), *Emek ve Siyaset*, Ankara: Dipnot Yayınları, s. 81-114.

Tuna, Ş. G. (2009), “Birikim Sürecinde TOBB’un Tarihsel Gelişim Uğrakları”, *Praksis* No. 19, s. 303-336.

Zürcher, E. J. (1993), *Turkey: A Modern History*, Londra: I.B. Tauris.